

Sejarah dan Latar Belakang Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) Sebagai Agensi Pengurus Wakaf di Negeri Kelantan

Mohamad Hilmie bin Mat Daud

mie5577@yahoo.com

Pusat Pengajian Bahasa dan Pembangunan Insaniah

Universiti Malaysia Kelantan

Burhan bin Che Daud

burhan@umk.edu.my

Pusat Pengajian Bahasa dan Pembangunan Insaniah

Universiti Malaysia Kelantan

ABSTRAK

Amalan wakaf sudah lama bertapak di Negeri Kelantan. Ia merupakan satu instrumen yang memberikan ruang dan peluang kepada umat Islam untuk menjana pahala dan mendekatkan diri kepada Allah SWT. Wakaf mempunyai peranan yang amat signifikan dalam membangunkan sosioekonomi umat Islam. Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) merupakan agensi tunggal yang bertanggungjawab sebagai pengurus wakaf di Negeri Kelantan. Walaubagaimanapun, penulisan-penulisan yang menghuraikan secara khusus mengenai sejarah dan latar belakang MAIK sebagai agensi pengurus wakaf masih agak terhad dan sukar untuk diperolehi. Justeru, artikel ini akan membincangkan mengenai sejarah dan latar belakang MAIK sebagai agensi pengurus wakaf di Negeri Kelantan. Kajian ini telah dibuat bagi meneliti dan mendapatkan fakta-fakta penting bagi menjelaskan perkara ini. Kajian ini dijalankan secara kualitatif dengan menggunakan kaedah kajian kepustakaan dan temubual bagi mendapatkan data-data yang berkaitan dengan kajian ini. Hasil daripada kajian ini telah dapat memberikan gambaran terperinci mengenai sejarah dan latar belakang MAIK sebagai agensi pengurus wakaf di Negeri Kelantan. Dapatan kajian ini menunjukkan bahawa amalan wakaf sememangnya telah wujud dan bertapak di negeri ini sejak zaman sebelum merdeka dan masih terus berkembang sehingga ke hari ini di bawah pengurusan oleh MAIK. Namun begitu, perkembangannya dilihat agak perlahan jika dibandingkan dengan perkembangan di negeri-negeri lain dan perlu kepada usaha pemerkasaan dan penambahbaikan. Oleh yang demikian, MAIK selaku agensi pengurus wakaf tunggal di Negeri Kelantan perlu terus berusaha untuk memaksimumkan potensi amalan wakaf agar dapat memberikan sumbangan yang lebih bermakna bagi menjana kesejahteraan umat Islam di negeri ini.

Kata kunci: sejarah, perkembangan wakaf, pengurus wakaf, Kelantan, Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK)

The Historical Background of Majlis Agama Islam Dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) as the Sole Trustee of Waqf in Kelantan

ABSTRACT

Waqf has long been established in Kelantan. It is an instrument that provides space and opportunities for Muslims to generate more rewards from Allah SWT and become closer to Him. Waqf has a very significant role in developing the socioeconomic status of the Muslim society. Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) is the sole trustee of waqf in Kelantan. However, literatures that specifically describe the historical background of MAIK as the sole trustee of waqf in Kelantan are still limited. This article examines the historical background of MAIK as the sole trustee of waqf in Kelantan. The study employs qualitative research design whereby data were obtained through library research and interviews to obtain data related to this study. The results of this study provides a detailed description of MAIK as the sole trustee of waqf in Kelantan. The findings show that waqf has existed in Kelantan since the beginning of 19th century and continues to develop until now under MAIK. However, its development in the context of Kelantan is relatively slow compared to other states whereby it needs further improvement and empowerment. Therefore, it is recommended that MAIK as the sole trustee of waqf should enhance and improve the role of waqf in order to generate prosperity and well-being for the Muslims in the context of Kelantan.

Keywords: history, waqf development, waqf trustee, Kelantan, *Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK)*

PENGENALAN

Sejarah pelaksanaan amalan wakaf di Negeri Kelantan telah bermula sejak kurun ke 19 lagi, iaitu sebelum penubuhan Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) pada tahun 1915. Pada zaman pemerintahan Sultan Muhammad I (1800-1837), amalan-amalan wakaf seperti pembinaan surau-surau, madrasah dan bangsal wakaf sebagai tempat persinggahan dan ibadat telah dilaksanakan oleh pihak pemerintah dan juga oleh masyarakat awam (Auni, 2005). Pada waktu itu, tidak ada mana-mana agensi atau badan khusus yang bertanggungjawab untuk mengawal dan menguruskan amalan wakaf di negeri ini. Selepas penubuhannya, Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) telah berfungsi sebagai sebuah agensi tunggal yang bertanggungjawab untuk mengawal dan menguruskan harta wakaf di negeri ini.

Namun demikian, didapati tidak banyak kajian yang telah dilakukan secara khusus mengenainya. Oleh itu, kajian ini dilakukan bagi menghuraikan sejarah dan latar belakang Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) sebagai agensi tunggal yang bertanggungjawab sebagai pengurus wakaf di Negeri Kelantan. Bagi tujuan ini, kajian ini akan membincangkan mengenai latar belakang pentadbiran, perundangan dan pengamalan wakaf di Negeri Kelantan sebelum dan selepas penubuhan Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) sehinggalah ke hari ini.

LATAR BELAKANG PERUNDANGAN DAN PENTADBIRAN ISLAM DI NEGERI KELANTAN SEBELUM KEMERDEKAAN

Latar Belakang Perundangan Islam Negeri Kelantan

Undang-undang Islam telah mula dilaksanakan di Negeri Kelantan pada tahun 1782 di zaman pemerintahan Syed Abdul Rahman iaitu anak kepada Long Pandak (Mahmood Zuhdi, 1997). Pemerintahan berteraskan Islam ini semakin berkembang pada zaman Sultan Muhammad I (1800-1837) yang dikenali sebagai pemerintah yang warak, berminat melaksanakan syariah serta gemarkan aktiviti berbentuk kebajikan. Baginda telah mengarahkan pembinaan rumah-rumah wakaf di Tanah Suci Mekah dan Madinah serta Jeddah. Baginda juga memberi galakan kepada rakyat untuk mendirikan surau, madrasah dan bangsal wakaf untuk dijadikan sebagai tempat persinggahan para musafir dan rumah ibadat. Sultan Muhammad II (1837-1886) pula telah memerintahkan pembinaan surau dan pelantikan imam-imam yang berfungsi sebagai ketua urusan agama bagi kesemua 100 buah mukim yang baru diwujudkan (Mohamad Kamil, t.t. ; Auni, 2005). Sultan Muhammad III (1890-1891) pula telah menguatkuasakan undang-undang syarak merangkumi undang-undang jenayah dan juga undang-undang mal. (Nik Rosnah, t.t.). Semasa pemerintahan Sultan Mansur (1891-1900), terdapat rumah-rumah wakaf yang lengkap dengan perigi telah didirikan untuk kemudahan para musafir. Pondok-pondok wakaf juga telah dibina untuk kemudahan pelajar-pelajar pengajian halaqah di Masjid Besar Muhammadi, Kota Bharu yang diuruskan oleh Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) (Nik Abdul Aziz, t.t.). Baginda turut menitahkan pembinaan rumah penginapan kepada anak-anak Kelantan yang belajar di Mekah. Hukuman hudud terhadap jenayah curi, hukuman qisas terhadap jenayah bunuh serta hukuman taazir terhadap jenayah tidak berpuasa dan tidak menutup aurat telah dikuatkuasakan. Selepas Perjanjian Bangkok 1909 yang menyaksikan penyerahan pentadbiran Negeri Kelantan kepada naungan Inggeris, perkembangan perundangan Islam agak tersentak dan tidak dibenarkan meneruskan penguatkuasaan perundangan hudud dan qisas, sebaliknya hanya dibataskan kepada hal-hal berhubung nikah dan cerai sahaja (Mahmood Zuhdi, 1997; Abdul Razak, t.t.).

Latar Belakang Pentadbiran Islam Negeri Kelantan; Penubuhan Majlis Agama Islam Dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK)

Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) telah ditubuhkan secara rasmi pada zaman pemerintahan Sultan Muhammad IV, iaitu pada tarikh 24 Disember 1915 bersamaan 17 Safar 1334H. Pada peringkat awal, ia dikenali dengan nama Majlis Ugama Islam dan Istiadat Melayu Kelantan. Terdapat tiga orang tokoh utama yang telah memberikan sumbangan yang amat besar terhadap penubuhan Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) ini, iaitu Haji Awang Muhammad Yusuf bin Ahmad atau lebih terkenal dengan nama panggilan Tok Kenali, Dato' Perdana Menteri Paduka Raja Haji Nik Mahmud bin Haji Wan Ismail dan Dato' Laksamana Haji Muhammad bin Khatib. (Abdul Razak, t.t.; Nik Rosnah, t.t.). Cadangan penubuhan MAIK ini sebenarnya bertitik-tolak daripada realiti penguasaan British ke atas Negeri Kelantan pasca Perjanjian Bangkok 1909 yang semakin menekan dengan pelaksanaan sistem kehakiman dan undang-undang Inggeris, sistem percukaian serta pelbagai peraturan lain. Antaranya adalah usaha penasihat British yang pertama, John Scott Mason yang telah menggubal dan meluluskan Enakmen Pusaka Kecil 1910 untuk menghadkan bidang kuasa Mahkamah Syariah kepada kes harta pusaka bernilai RM500 ke bawah sahaja. (Abdullah Alwi, t.t.; Mahmood Zuhdi, t.t.)

Menyedari bahawa hanya bidang pentadbiran Islam dan adat istiadat Melayu sahaja masih tidak termasuk dalam kuasa pentadbiran British, satu usaha telah digerakkan untuk

menubuhkan MAIK supaya dapat menjadi pengimbang kepada pengaruh pentadbiran British ini. (Abdul Razak, t.t.; Auni, 2005). Tujuan penubuhan MAIK adalah untuk mengawasi perkara-perkara berkaitan agama dan adat istiadat Melayu, memelihara kesucian agama Islam, memberi perkhidmatan kebajikan kepada rakyat dan menasihati kerajaan mengenai soal agama Islam dan adat istiadat Melayu. (Lihat Titah Ucapan_KDYMM Al Sultan pada 24 Disember 1915; Nik Rosnah, (t.t)).

Pada peringkat awal penubuhan MAIK, tidak terdapat fakta-fakta yang menunjukkan bahawa ia berfungsi secara langsung sebagai agensi yang mengawal dan menguruskan amalan-amalan wakaf di negeri ini. Pada peringkat ini, MAIK didapati lebih memberikan tumpuan kepada bidang pengajian Islam. Sebagai perintis, Madrasah Muhammadiyah (Melayu) Laki-laki telah ditubuhkan pada 5 Ogos 1917. Sehingga tahun 1952, terdapat 14 buah sekolah agama telah ditubuhkan oleh MAIK di seluruh negeri. (Nik Rosnah, t.t). Selain mempelopori penubuhan sekolah-sekolah agama, MAIK juga berperanan untuk mentadbir masjid-masjid, menguruskan pungutan zakat dan fitrah, menterjemah kitab-kitab, mengadakan pusat percetakan, menubuhkan majlis ulama', mengadakan program guru pelawat mukim, menerbitkan majalah Pengasuh, mengadakan kelas bahasa Inggeris, membina bangunan baharu Masjid Muhammadi, mengadakan halaqah kitab di Masjid Muhammadi dan juga menyelia pengajaran agama Islam di seluruh negeri. Perkara ini dapat dilihat dalam titah ucapan perisytiharan penubuhan MAIK pada 24 Disember 1915 yang menyebut garis-garis dasar peranan utama MAIK adalah mengadakan masjid-masjid, mengadakan sekolah-sekolah agama, menterjemahkan kitab-kitab Arab ke dalam bahasa Melayu, membantu fakir miskin, membina bangunan untuk disewakan dan menjalankan perniagaan. (Nik Rosnah, t.t; Abdul Razak, t.t.; Nik Abdul Aziz, t.t.).

Sejarah Perundangan Dan Pentadbiran Amalan Wakaf; Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) Sebagai Agensi Pengurus Harta Wakaf Di Negeri Kelantan

Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) merupakan sebuah badan tertinggi agama Islam di Negeri Kelantan yang dinaungi oleh Sultan Kelantan selaku ketua Agama Islam negeri. Menurut Perkara 6(1), Perlembagaan Negeri Kelantan, MAIK yang ditubuhkan di bawah undang-undang negeri hendaklah berperanan untuk sentiasa membantu dan menasihati Duli Yang Maha Mulia Sultan Kelantan, terutamanya di dalam aspek urusan keagamaan dan adat istiadat Melayu. Sejak daripada awal penubuhannya, perundangan mengenai MAIK termasuklah mengenai amalan wakaf telah mengalami pelbagai proses pindaan dan perubahan sejajar dengan keperluan dan perkembangan semasa.

Pada 17 Oktober 1916, Majlis Mesyuarat Negeri Kelantan telah meluluskan Undang-Undang bagi Anggota Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (Undang-Undang No. 14 Tahun 1916) sebagai garis panduan bidangkuasa dan aktiviti MAIK. Antara lain, peruntukan-peruntukan undang-undang ini telah memberi kuasa kepada MAIK untuk mentadbir masjid dan surau serta menjaga dan menjalankan urusan-urusan berkaitan ibadat dan kebajikan secara umum. Selain itu, terdapat juga beberapa notis undang-undang berkaitan kutipan zakat, kawalan pelacuran dan kawalan hiburan pada hari kebesaran Islam telah diluluskan pada tahun 1916. (Nik Rosnah, t.t).

Sorotan yang dibuat oleh Abdullah Alwi (t.t.) dan Abdul Razak (t.t.) telah mendapati bahawa pada peringkat awal penubuhan MAIK, belum ada sebarang aktiviti pembangunan atau peruntukan undang-undang yang menyentuh mengenai amalan wakaf di negeri ini. Bidang kuasa mahkamah syariah juga tidak menyentuh mengenai wakaf dan hanya terhad kepada kes-kes pusaka selain tanah yang tidak melebihi nilai RM100, kes pertikaian harta antara suami isteri yang tidak melebihi nilai RM100 serta harta anak yatim dan penjaga mereka sahaja.

Tarikh 1 Oktober 1938 merupakan titik perubahan yang amat penting kepada sejarah perundangan wakaf di Negeri Kelantan apabila Enakmen Majlis Ugama Islam dan Istiadat Melayu (Enakmen No. 23 Tahun 1938) telah diluluskan sekaligus memansuhkan Enakmen No. 14 Tahun 1916. Mahmood Zuhdi (1997) dan Abdul Razak (t.t.) telah mencatatkan bahawa Enakmen No. 23 Tahun 1938 dalam cerai no. 13,14,15 dan 16 telah secara khusus memperuntukkan kuasa dan tugas MAIK selaku pengurus wakaf dan beberapa perkara lain yang berkaitan dengan wakaf. Dengan ini, MAIK telah secara rasmi mula memainkan peranan dan tanggungjawabnya sebagai pemegang amanah wakaf di negeri ini.

Sebagai tambahan, Enakmen No. 24 Tahun 1938 turut diluluskan dan telah memasukkan beberapa peruntukan mengenai tanah wakaf masjid. Perundangan wakaf di negeri ini seterusnya semakin berkembang dengan kelulusan Enakmen Majlis Ugama dan Istiadat Melayu dan Mahkamah-Mahkamah Qadhi Tahun 1953 (Enakmen No.1 Tahun 1953) yang telah menggantikan Enakmen No. 23 Tahun 1938. Undang-undang ini mempunyai 10 bahagian yang di antaranya mempunyai peruntukan-peruntukan mengenai wakaf, baitulmal dan nazar (Abdullah Alwi, t.t.).

Secara ringkas, dapatlah disimpulkan bahawa terdapat tiga fasa perkembangan amalan wakaf di Negeri Kelantan pada zaman sebelum kemerdekaan. Fasa permulaan adalah mulai dari tahun 1800 sehingga tahun 1916. Sultan Muhammad I (1800-1837) mula mencetuskan perkembangan amalan wakaf dengan mengarahkan pembinaan rumah-rumah wakaf di Tanah Suci Mekah dan Madinah serta menggalakkan pembinaan surau dan bangsal wakaf di negeri ini. Zaman pemerintahan Sultan Mansur (1891-1900) pula menyaksikan pembinaan rumah-rumah wakaf untuk para musafir dan juga pondok-pondok wakaf untuk kegunaan pelajar-pelajar pengajian halaqah di Masjid Besar Muhammadi, Kota Bharu.

Dalam fasa kedua yang bermula pada tahun 1916 sehingga tahun 1938 iaitu selama 22 tahun, perkembangan wakaf di negeri ini dilihat agak mendatar dan perlahan. Fasa ini ditandai dengan penubuhan MAIK yang bertanggungjawab terhadap pentadbiran agama Islam dan adat istiadat Melayu di negeri ini. Pada peringkat ini, MAIK dilihat lebih banyak memberikan tumpuan kepada bidang pengajian Islam dan tidak terdapat apa-apa aktiviti pembangunan atau peruntukan undang-undang yang menyentuh secara khusus mengenai amalan wakaf (Abdullah Alwi (t.t.); Abdul Razak (t.t.)).

Fasa ketiga bermula pada tahun 1938 sehingga tahun 1957 iaitu selama 19 tahun. Mulai tahun 1938, MAIK telah mula diberikan peranan rasmi sebagai agensi yang mengawal dan menguruskan amalan wakaf di negeri ini dengan kelulusan Enakmen No. 23 Tahun 1938. Perkembangan perundangan wakaf dilihat agak rancak pada fasa ini dengan kelulusan Enakmen No. 24 Tahun 1938 yang telah memasukkan peruntukan mengenai tanah wakaf masjid. 15 tahun kemudian, Enakmen No.1 Tahun 1953 yang di antaranya mempunyai peruntukan mengenai wakaf, baitulmal dan nazar telah diluluskan bagi menggantikan Enakmen No. 23 Tahun 1938. Dalam fasa ini, MAIK dilihat mula menunjukkan sikap serius dan bersungguh-sungguh dalam usaha mengawal dan membangunkan amalan wakaf di negeri ini.

PERKEMBANGAN WAKAF DI NEGERI KELANTAN SELEPAS KEMERDEKAAN

Perkembangan Undang-Undang Wakaf Di Dalam Enakmen Maik

Selepas Tanah Melayu mencapai kemerdekaan pada tahun 1957, wakaf telah disenaraikan di bawah Jadual Kesembilan, Senarai 2, Senarai Negeri, Perlembagaan Persekutuan. Dengan ini, undang-undang mengenai wakaf tetap kekal berada di bawah bidang kuasa negeri-negeri dan semakin berkembang. Pada tahun 1966, Enakmen Majlis Ugama Islam dan Adat Istiadat Melayu Negeri Kelantan 1966 Bil.2 Tahun 1966 telah dikuatkuasakan bagi menggantikan

Enakmen No.1 Tahun 1953. Enakmen baharu yang mengandungi 107 seksyen ini telah turut memasukkan beberapa peruntukan mengenai wakaf di dalam Bahagian III dan telah digunapakai sehingga tahun 1994 (Abdullah Alwi, t.t.).

Pada tarikh 23 Mac 1994, undang-undang tersebut telah digantikan dengan Enakmen Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (Enakmen No.4 Tahun 1994) yang masih terus digunakan sehingga ke hari ini. Di dalam enakmen ini, peruntukan-peruntukan mengenai wakaf telah dimasukkan dalam beberapa seksyen. Dalam Bahagian I Seksyen 2, enakmen tersebut telah memberikan definisi kepada wakaf am dan wakaf khas. Wakaf am ditakrifkan sebagai wakaf harta modal dan pendapatan yang kekal daripada mana-mana harta bagi maksud agama atau khairat yang diakui sah oleh Hukum Syarak dan termasuk juga harta-harta yang diwakafkan itu sendiri, manakala wakaf khas didefinisikan sebagai wakaf harta modal yang kekal daripada mana-mana harta bagi maksud agama atau khairat yang diakui oleh hukum syarak, termasuk harta-harta yang diwakafkan itu sendiri dan pendapatan daripada harta-harta itu diberi kepada orang-orang atau untuk tujuan yang ditetapkan dalam wakaf itu. (Nik Rosnah, t.t).

Seterusnya, dalam Bahagian III (Hartabenda-Hartabenda Amanah dan Kewangan Majlis) enakmen ini, peruntukan-peruntukan mengenai wakaf telah disebut dalam enam seksyen berasingan, iaitu seksyen 61, 62, 63, 64,65 dan 66, sebagaimana yang disebut di bawah:

Seksyen 61 – Wakaf dan Nazar

Walau apapun peruntukan yang berlawanan dengan mana-mana suratcara atau perisytiharan, Majlis hendaklah menjadi pengawal tunggal kepada semua wakaf, sama ada wakaf am atau khas, semua nazar am dan semua amanah khairat untuk kepentingan Agama Islam dan orang-orang Islam, setakat mana harta itu terletak kepada mereka atau yang terletak di dalam Negeri Kelantan.

Seksyen 62 – Perletakhakan

(1) Semua harta, tertakluk kepada peruntukan seksyen 61 hendaklah, jika terletak di dalam Negeri Kelantan dan dalam perkara harta takalih, selepas pendaftaran di bawah Kanun Tanah Negara, terletak kepada Majlis tanpa apa-apa pemindahhakan atau penyerahhakan atau pemindahan apa jua untuk tujuan amanah, wakaf atau nazar am.

(2) Majlis hendaklah mengambil segala langkah yang perlu untuk meletakkan kepada Majlis mana-mana harta di bawah subseksyen (1) yang terletak di luar Negeri ini.

(3) Majlis hendaklah menyediakan satu daftar mengenai wakaf, nazar dan wasiat yang di bawah kelolaannya.

(4) Majlis hendaklah mempunyai kuasa memegang, mentadbir, menukar, memajak, membuat pawahan, melabur wang atau harta-harta wakaf am alih atau takalih bagi maksud memaju dan mengembangkan pendapatan harta-harta itu setakat mana yang dibenarkan oleh Hukum Syarak.

Seksyen 63 - Sekatan Membuat Amanah Khairat.

(1) Sama ada dibuat atau tidak, secara wasiat atau pemberian semasa maradhal-maut, wakaf atau nazar yang dibuat selepas berkuatkuasanya Enakmen ini dan melibatkan lebih dari satu pertiga dari harta orang yang membuatnya, adalah tidak sah mengenai bahagian yang melebihi satu pertiga itu.

(2) Semua wakaf khas atau nazar yang diperbuat selepas berkuatkuasanya Enakmen ini adalah tidak sah dan batal melainkan –

- (a) *Kebawah Duli Yang Maha Mulia Al-Sultan atas nasihat Majlis, memperkenalkan dan mengesahkannya; atau*
- (b) *ianya dibuat dalam keadaan maradhal-maut, dan orang yang membuatnya mati kemudiannya dan ianya dibuat secara bertulis melalui suratcara yang dilaksanakan dan disaksikan oleh dua orang Islam yang berkelayakan mengikut Hukum Syarak, di mana salah seorang dari mereka ialah pegawai masjid bagi kawasan tempat tinggalnya.*
- (3) *Seksyen ini tidak boleh digunakan bagi mengesahkan mana-mana wasiat, pemberian semasa maradhal-maut, wakaf atau nazar yang tidak sah menurut Hukum Syarak.*

Seksyen 64. *Pendapatan Daripada Wakaf Khas.*

- (1) *Pendapatan daripada sesuatu wakaf khas, jika ada diterima oleh Majlis, hendaklah digunakan olehnya mengikut peruntukan-peruntukan yang sah bagi wakaf khas itu.*
- (2) *Pendapatan daripada wakaf am dan nazar am, hendaklah dibayar kepada dan menjadi sebahagian daripada Kumpulan Wang Pentadbiran Am.*

Seksyen 65. *Harta Modal Wakaf Am dan Nazar Am.*

- (1) *Tertakluk kepada subseksyen (2) dan (3), harta dan aset modal yang terlibat dengan mana-mana wakaf am dan nazar am yang sah tidak boleh menjadi sebahagian daripada Kumpulan Wang Pentadbiran Am, tetapi hendaklah digunakan menurut sebagaimana kehendak-kehendak wakaf am dan nazar am itu dan dipegang sebagai kumpulan wang yang berasingan.*
- (2) *Jika oleh sebab habis tempoh atau luput masanya atau dengan sebab perubahan atau keadaan adalah tidak mungkin lagi bermanfaat untuk menjalankan peruntukan-peruntukan yang tepat bagi mana-mana wakaf am dan nazar am, Majlis hendaklah menyusun suatu rancangan bagi menggunakan harta dan aset yang terletak kepada itu dengan cara yang se hampir mungkin dengan syarat-syarat dalam wakaf atau nazar itu:*

Dengan syarat, bahawa Majlis bolehlah dengan kelulusan secara bertulis Kebawah Duli Yang Maha Mulia Al-Sultan, mengarahkan supaya harta dan aset itu hendaklah ditambah kepada dan menjadi sebahagian dari Kumpulan Wang Pentadbiran Am.

- (3) *Jika syarat-syarat bagi mana-mana wakaf am atau nazar am tidak menyebut cara bagaimana harta dan aset modal yang terletak kepada itu patut digunakan, atau menjadi kesamaran tentang bagaimana ia hendak digunakan, Majlis boleh mengarahkan supaya harta dan aset modal itu ditambah kepada dan menjadi sebahagian daripada Kumpulan Wang Pentadbiran Am.*
- (4) *Segala suratcara yang menjadi keterangan atau yang menyentuh mana-mana wakaf am atau nazar am serta dengan surat-surat hakmilik atau lain-lain cagaran yang bersabit dengannya, hendaklah dipegang dan disimpan oleh Majlis.*

Seksyen 66. *Pengertian Suratcara.*

Jika pada pendapat Majlis mana-mana suratcara-suratcara atau pengisytiharan mana-mana wakaf atau nazar adalah samar atau tidak berketentuan, maka Majlis hendaklah merujuk perkara itu kepada Jamaah Ulama' dan hendaklah bertindak menurut pendapat yang diberi oleh Jamaah Ulama'.

Seksyen 61 Enakmen Majlis Agama Islam Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) Bil. 4/1994 ini telah memperuntukkan bahawa Majlis Agama Islam Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) adalah pengawal tunggal (*sole trustee*) kepada semua wakaf,

sama ada wakaf am atau khas di negeri ini. Dengan adanya peruntukan ini, MAIK telah berperanan sebagai agensi pengurus wakaf tunggal yang mempunyai kuasa penuh terhadap segala aktiviti wakaf di dalam Negeri Kelantan. Menurut syarak, istilah pengawal yang diberikan amanah untuk mengurus dan mengendalikan harta wakaf ini dikenali sebagai nazir atau *mutawalli* yang akan bertanggungjawab untuk melaksanakan semua ketetapan dan syarat yang dibuat oleh pewakaf (*waqif*) (al-Zarqa', 1997; Siti Mashitoh, 2005). Pihak yang dilantik sebagai nazir atau *mutawalli* sebenarnya mempunyai peranan dan tanggungjawab yang amat berat untuk memastikan harta wakaf sentiasa dijaga dengan baik dan sempurna, dikembangkan serta dibangunkan sehingga mendatangkan hasil dan kebaikan, seterusnya membahagikannya kepada pihak yang berhak dan layak menerimanya (Razali, 2015).

Dalam usaha melaksanakan peranan dan tanggungjawab sebagai *mutawalli* ini, MAIK juga telah meletakkan agenda pembangunan harta wakaf demi mencapai kesejahteraan ummah sebagai salah satu objektif utamanya. Selain itu, MAIK juga telah merangka beberapa strategi untuk membangunkan hartanah wakaf bagi menjana pembangunan sosioekonomi ummah. (Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan, 2008).

Berdasarkan kepada perkembangan undang-undang wakaf di Negeri Kelantan pasca kemerdekaan ini, ia boleh dibahagikan kepada 3 fasa iaitu dari tahun 1957 sehingga tahun 1966, dari tahun 1966 sehingga tahun 1994 dan dari tahun 1994 sehingga sekarang. Dalam fasa pertama selepas merdeka (1957-1966) iaitu selama tempoh 9 tahun, perundangan wakaf negeri ini didapati masih terus menggunakan Enakmen No.1 Tahun 1953 dan menerima peruntukan Perlembagaan Persekutuan yang mengekalkan wakaf di bawah bidang kuasa negeri. Fasa kedua (1966-1994) pula menyaksikan Enakmen Majlis Ugama Islam dan Adat Istiadat Melayu Negeri Kelantan 1966 Bil.2 Tahun 1966 telah diluluskan dan memasukkan beberapa peruntukan mengenai wakaf di dalam Bahagian III. Enakmen ini telah berkuatkuasa dalam jangkamasa yang agak panjang, iaitu selama tempoh 28 tahun.

Dalam fasa ketiga (1994 sehingga sekarang), Enakmen Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (Enakmen No.4 Tahun 1994) telah diluluskan dan digunakan selama tempoh 23 tahun dan masih dipakai sehingga ke hari ini. Jika dibuat tinjauan semula, setiap fasa telah mengambil masa yang panjang, iaitu lebih kurang 20 tahun untuk mengalami beberapa perkembangan dan perubahan. Oleh yang demikian, sudah sampai masanya untuk pihak MAIK melakukan lonjakan dan mengambil beberapa inisiatif demi memperkasakan amalan wakaf di negeri ini dengan merangka undang-undang wakaf yang lebih baik, komprehensif dan praktikal. Selain itu, MAIK juga perlu mempunyai satu perancangan pelan jangka panjang yang teratur, mantap dan strategik dalam usaha untuk membangunkan amalan wakaf di negeri ini.

Perkembangan Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (Maik) Sebagai Agensi Pengurus Wakaf

Dalam aspek pengurusan dan pentadbiran, struktur organisasi pengurusan wakaf Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) telah mengalami beberapa perkembangan dan perubahan yang agak baik.¹⁶ Unit Wakaf telah diwujudkan secara khusus dan diasingkan daripada Unit Baitulmal supaya dapat bergerak dengan lebih teratur dan efisien (Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan, 2017a). Sebelum ini, pengurusan wakaf di Negeri Kelantan diselia oleh Unit Baitulmal dan Wakaf yang berada di bawah

¹⁶ Temubual yang dijalankan bersama Puan Shakirah bt. Mohamad, Pegawai Wakaf, Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) pada 23 November 2016.

pentadbiran Bahagian Pembangunan Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK). (Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan, 2011). Buat masa ini, Unit Wakaf diketuai oleh seorang Pegawai Syariah bergred LS41. Perlantikan pegawai baharu yang mempunyai latar belakang undang-undang syariah ini dijangka akan dapat meningkatkan lagi fungsi dan peranan unit ini dalam menguruskan dan membangunkan wakaf di negeri ini. Penstrukturan organisasi Unit Wakaf MAIK ini mengamalkan corak fungsian, iaitu terdapat tiga orang penolong pegawai yang ditugaskan untuk menyelia urusan Baitulmal, Baitulmal dan Wakaf serta Tanah. Selain itu, terdapat empat orang pembantu tadbir ditugaskan untuk menguruskan Wakaf Am, Wakaf Kubur, Wakaf Masjid dan Wakaf Sewa.

Secara umumnya, ia merupakan satu langkah ke hadapan yang amat baik dalam usaha untuk memperbaiki dan memantapkan lagi pengurusan dan pentadbiran institusi wakaf di negeri ini. Perubahan-perubahan ini bolehlah dianggap sebagai pelaksanaan salah satu daripada fungsi pengurusan Islam iaitu elemen pengorganisasian yang merangkumi langkah-langkah pembahagian tugas, penjabatan, pembentukan struktur organisasi dan penyelarasan (Mohamad Hilmie & Mohd Zain, 2017). Walaubagaimanapun, beberapa usaha perlu dibuat untuk memperbaiki dan mempertingkatkan lagi tahap pelaksanaannya supaya mampu melahirkan pengurusan berkualiti, teratur dan efisien bagi meningkatkan fungsi dan sumbangan amalan wakaf kepada kesejahteraan dan pembangunan sosioekonomi ummah.

Namun begitu, jumlah kakitangan yang terlibat dilihat agak kecil dan dibimbangi kurang berkemampuan untuk menangani tanggungjawab pentadbiran, pengurusan dan pembangunan wakaf di negeri ini. Lebih-lebih lagi, tiga orang penolong pegawai yang berada di bawah Unit Wakaf ini turut diarahkan supaya melakukan tugas secara gunasama dengan Unit Baitulmal. Begitu juga, masih belum wujud unit-unit atau jabatan yang khusus untuk menyelia dan melaksanakan beberapa bidang tugas yang sepatutnya termasuk dalam hal ehwal pengurusan wakaf iaitu pemasaran, dakwah, pengurusan, kewangan, penyelidikan dan juga wakaf tunai. Hal ini mungkin berlaku disebabkan oleh masalah kekurangan bilangan kakitangan yang terlibat serta masalah kewangan yang terbatas sehingga menyebabkan bidang-bidang tugas tersebut perlu dipikul oleh kakitangan yang sedia ada.

Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) juga perlu sentiasa peka kepada usaha-usaha pemeraksanaan wakaf yang dibuat oleh agensi-agensinya pengurusan wakaf di negeri-negeri lain, terutamanya oleh negeri-negeri yang dilihat agak terkehadapan dalam aspek pengurusan wakaf seperti Negeri Selangor dan Negeri Sembilan, agar langkah-langkah yang sama turut dapat dilaksanakan di negeri ini. Sebagai contoh, penubuhan sebuah badan khusus yang bertanggungjawab menguruskan wakaf iaitu Perbadanan Wakaf Negeri Sembilan (PWNS) pada 22 April 2005 dan Perbadanan Wakaf Selangor (PWS) pada 29 Jun 2010 dilihat telah berjaya merencanakan perkembangan amalan wakaf di negeri-negeri tersebut (Abu Bakar Yang, 2016; Kamal Amran, 2016). Sebagai perbandingan, langkah pembahagian tugas yang dilaksanakan oleh Perbadanan Wakaf Selangor (PWS) juga didapati lebih tersusun dan teratur. Seramai 47 orang kakitangan telah dilantik dan dibahagikan kepada bidang kerja tertentu iaitu pengurusan, kewangan, pemasaran, dakwah, penyelidikan dan pelaburan. Bilangan kakitangan ini dianggap sesuai dan mencukupi untuk mengurus dan membangunkan amalan wakaf di negeri tersebut. MAIK perlu menyedari bahawa perlantikan kakitangan yang mencukupi adalah sangat diperlukan untuk menjana perkembangan amalan wakaf. Di samping itu, aspek pemilihan kakitangan juga perlu diteliti dan diperhalusi oleh MAIK. Penambahan jumlah kakitangan yang mahir dan mempunyai kepakaran dalam bidang-bidang penting seperti pelaburan, pemasaran, teknologi maklumat, penyelidikan dan perakaunan sudah pasti akan membantu MAIK berfungsi sebagai agensi pengurusan wakaf dengan lebih cemerlang dan berdaya saing.

Dalam aspek perundangan pula, negeri ini masih lagi menggunakan peruntukan enakmen yang diluluskan pada tahun 1994. Jika dibandingkan dengan perkembangan

perundangan wakaf di negeri-negeri lain seperti Selangor, Negeri Sembilan dan Melaka yang telah mempunyai enakmen wakaf yang khusus, iaitu Enakmen Wakaf (Negeri Selangor) 2015, Enakmen Wakaf (Negeri Sembilan) 2005 dan Enakmen Wakaf (Negeri Melaka) 2005, jelas sekali undang-undang wakaf Negeri Kelantan agak ringkas dan amat memerlukan kepada penambahbaikan yang segera agar usaha-usaha pembangunan wakaf dapat dilaksanakan dengan lebih berkesan. Menurut Siti Mashitoh Mahamood (2006), peruntukan undang-undang wakaf sedia ada lebih menekankan aspek pentadbiran dan prosedur ringkas tentang wakaf sahaja tanpa menekankan aspek substantifnya. Mohd Afandi (2002) dalam kajiannya juga telah menyarankan supaya MAIK menggubal sebuah enakmen khusus dengan memasukkan kesemua elemen substantif untuk menyelesaikan beberapa kebuntuan dalam bab perundangan. Sebagai contoh, tiada peruntukan undang-undang wakaf di dalam Enakmen Majlis Agama Islam Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) Bil. 4/1994 yang menyentuh mengenai *istibdal*, sedangkan negeri-negeri yang mempunyai enakmen wakaf iaitu Johor, Selangor, Melaka, Perak dan Negeri Sembilan mempunyai peruntukan yang khusus mengenainya. Selain itu, takrif wakaf yang terdapat di dalam Enakmen Majlis Agama Islam Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) Bil. 4/1994 perlu diseragamkan takrifan oleh negeri-negeri lain. Keseragaman undang-undang wakaf sangat penting kerana ia akan mengurangkan ketidakpastian yang seterusnya memudahkan transaksi dan mengurangkan kos. Harta wakaf berkemungkinan melampaui sempadan geografi negeri-negeri dengan benefisiari berada di negeri lain dan pengurus wakaf yang menguruskan harta itu mungkin beroperasi di negeri yang berbeza. Sharifah Zubaidah (2016) menekankan bahawa usaha penyeragaman perundangan wakaf adalah sangat penting dalam memastikan keberkesanan pengurusan harta wakaf di Malaysia. Perkara-perkara ini dilihat amat penting bagi memastikan insituti wakaf dapat digerakkan dengan lebih rancak dan mampu menyumbang ke arah kemaslahatan ummah, khususnya di negeri ini.

Perkembangan Wakaf Hartanah

Menurut Shakirah Mohamad (2016b) dan Mohd Afandi (2002), tanah yang diwakafkan oleh Sultan Mansor pada 26 Disember 1899 iaitu seluas 70 ekar 3 depa serta tanah yang diwakafkan oleh Tengku Kaya Pahlawan pada 31 Oktober 1921 seluas 98 ekar 222 depa (Afandi, 2002) merupakan harta wakaf paling bernilai yang sedang diuruskan oleh Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK).

Jumlah keseluruhan hartanah wakaf di negeri ini adalah dianggarkan seluas 10,800 ekar, dengan sebahagian daripadanya dimanfaatkan sebagai tapak masjid dan surau, tanah kubur dan sebagainya (Mansor Jusoh, t.t.). Terdapat juga sebahagian tanah wakaf yang belum dimajukan disebabkan oleh masalah kedudukan yang kurang strategik dan kurang berpotensi untuk dimajukan. Selain itu, MAIK juga menghadapi masalah kesempitan dana wang tunai untuk membangunkan hartanah wakaf. Justeru, sokongan dan penyertaan orang awam, badan-badan berkanun lain dan juga pihak kerajaan amat diperlukan bagi mengatasi permasalahan ini.

Masalah-masalah lain yang dihadapi oleh MAIK dalam usaha untuk membangunkan hartanah wakaf adalah isu pendudukan haram di atas tanah wakaf, penjualan tanah wakaf, penyewaan semula tanah wakaf, tanah wakaf yang dijadikan pusaka, pembinaan bangunan kekal di atas tanah wakaf, penyewa tanah wakaf yang menambah keluasan tanah tanpa kebenaran, dan tunggakan sewa tanah wakaf. Kesemua permasalahan ini sebenarnya berpunca daripada sikap terlalu mementingkan keuntungan peribadi walaupun terpaksa melanggar hukum agama dan mengabaikan kepentingan masyarakat. Sebagai contoh, terdapat tanah-tanah wakaf yang telah dijual oleh anak-anak penyewa asal kepada pihak ketiga tanpa pengetahuan

MAIK. Perbuatan ini jelas sekali amat tidak bermoral dan bertentangan dengan hukum syarak (Mohd Afandi et.al, t.t.).

Dalam usaha untuk merencanakan pembangunan hartanah wakaf di negeri ini, Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) juga telah melaksanakan kerjasama pintar dengan beberapa agensi kerajaan dan swasta. Antaranya ialah projek pembinaan Rumah Anak Yatim Asrama Bakti yang terletak di Batu 25, Machang. Projek ini telah menerima suntikan peruntukan sebanyak RM 1.5 juta daripada Jabatan Wakaf, Zakat dan Haji (JAWHAR) di bawah peruntukan Rancangan Malaysia Ke-9 (RMKe-9) pada tahun 2008 (Jabatan Wakaf, Zakat dan Haji, 2008). Manakala contoh projek kerjasama dengan pihak swasta pula adalah projek pembinaan 14 unit rumah penempatan semula mangsa banjir di Mukim Teluk Renjuna yang terletak di pinggir muara Sungai Kelantan, Tumpat yang menerima sumbangan daripada CIMB Bank yang berjumlah RM280,000.00. (Mansor Jusoh, t.t.).

Pengenalan Wakaf Tunai

Wakaf tunai merupakan dana wang amanah yang bertujuan memberikan perkhidmatan kepada manusia atas nama Allah SWT. Ia menggunakan instrumen wang tunai yang diwakafkan dengan tujuan kebajikan dalam usaha mendekati diri kepada Allah SWT. (Murat Cicakza, 1995; Mohammad Abdul Mannan, 2008; Razali Othman, 2015b). Dana wakaf tunai merupakan salah satu alat pembiayaan penting yang perlu dimanfaatkan oleh agensi pengurus wakaf di negara ini untuk memacu pembangunan hartanah wakaf dan seterusnya membantu mereka untuk memaksimumkan sumbangan wakaf kepada kemajuan dan pembangunan sosio-ekonomi ummah. (Abdul Hamid & Mohammad Tahir, 2014).

Pada 22 Disember 2015, wakaf di Negeri Kelantan bergerak selangkah ke hadapan lagi dengan pelancaran Skim Wakaf Tunai Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK). Mesyuarat Jemaah Ulama MAIK BIL 1/2013 yang bersidang pada 9 Jun 2013 telah meluluskan pelaksanaan skim ini sebagaimana pernyataan di bawah :

“Berwakaf dalam bentuk wang tunai di bolehkan dalam Islam. Dalam menguruskan wakaf tunai ini, pentadbiran Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) hendaklah memastikan wang tunai yang diwakafkan itu digunakan untuk pembelian aset kekal. Ini disebabkan wang tunai secara fizikalnya tidak boleh dikekalkan dalam bentuk yang asal tetapi pengekalannya ini masih boleh direalisasikan dengan menukarnya kepada harta lain yang bersifat kekal. Dengan itu, ia menepati konsep wakaf iaitu menahan sesuatu harta yang boleh digunakan tanpa susut fizikalnya.

Skim Wakaf Tunai Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) ini bertujuan memberikan kemudahan kepada orang awam untuk melaksanakan wakaf dalam bentuk wang tunai dengan kadar serendah RM10 sahaja. Selaras dengan perkembangan dan kemajuan teknologi maklumat hari ini, orang awam boleh memilih untuk menyumbang ke dalam skim ini secara dalam talian di laman sesawang <https://waqaf.e-maik.my/v1/>. Di samping itu, orang ramai juga masih boleh berurusan dan menyumbang seperti biasa di kaunter-kaunter MAIK. Dengan wujudnya skim wakaf tunai ini, rakyat negeri ini berpeluang melakukan amalan wakaf dan berpeluang menjana pahala yang berterusan walaupun tidak mempunyai sebarang aset fizikal seperti hartanah.

Kaedah alternatif ini akan membolehkan semakin ramai rakyat negeri ini yang terkenal dengan kuasa beli tunai dapat bersama-sama melaksanakan amalan wakaf dan mendapatkan ganjaran pahala serta mendekati diri kepada Allah SWT (Hamidi, 2013). Sebagai contoh,

pelaksanaan Skim Saham Wakaf Selangor (SWS) telah banyak menyumbang ke arah pembangunan wakaf di Negeri Selangor dan menjana pembangunan dan kesejahteraan umat Islam di negeri tersebut. (Abu Bakar Yang, 2016; Mohd Afandi et.al., t.t.; Mohd Hidayat, 2013). Justeru, amat diharapkan agar ianya akan dapat dimanfaatkan untuk merangsang pembangunan ummah dengan merencanakan pembinaan prasarana-prasarana awam seperti masjid, surau dan madrasah serta membantu pelaksanaan aktiviti-aktiviti dakwah dengan lebih efisien.

Dengan pelaksanaan skim wakaf tunai ini, MAIK telah merancang untuk menyalurkan manfaat kepada 3 kategori iaitu wakaf am, wakaf kesihatan dan wakaf pendidikan. Sebagai projek perintis, MAIK telah memulakan Projek Pembangunan Pondok Bunut Payung yang merupakan projek pembangunan semula pusat pengajian pondok terbesar dan tertua di Negeri Kelantan. Projek ini terdiri daripada pembinaan 2 buah bangunan asrama 4 tingkat, 2 unit rumah warden asrama, sebuah dewan serbaguna, sebuah pejabat asrama, 7 unit pondok ibadah serta satu ruang riadah yang memerlukan suntikan dana sebanyak RM 5.6 juta (Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan, 2017b).

Dalam menilai perkembangan dan sambutan masyarakat terhadap skim ini sejak ianya mula dilancarkan pada penghujung tahun 2015 sehingga tarikh terkini iaitu 10 Julai 2017, didapati bahawa jumlah kutipan sudah mencecah sebanyak RM 878,793.00 (Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan, 2017c). Jumlah ini dilihat agak baik jika dibandingkan dengan pencapaian kutipan dana wakaf oleh Skim Wakaf Tunai Terengganu iaitu sebanyak RM 540,777.74 sahaja sejak ianya mula dilancarkan pada Disember 2007 sehingga ke penghujung tahun 2014 (Nadiah, Hairunnizam & Sanep, 2015). Walaubagaimanapun, terdapat juga beberapa negeri yang didapati lebih terkehadapan dalam perkara ini dan perlu dijadikan sebagai penanda aras dari segi gerak kerja kutipan dana wakaf tunai ini. Sebagai contoh, kutipan wakaf tunai melalui Skim Wakaf Perak Ar-Ridzuan yang baru dilancarkan pada pertengahan tahun 2016 telah mencatatkan kutipan sebanyak RM 1,792,508.79 (Majlis Agama Islam dan Adat Melayu Perak, 2017).

KESIMPULAN

Wakaf amat berpotensi untuk menjana pembangunan sesebuah negara serta menjaga kebajikan rakyatnya dengan efektif. Selain mendapat ganjaran pahala yang berterusan dan mendekatkan diri kepada Allah SWT, wakaf berupaya memacu dan mencetuskan kebangkitan ekonomi umat Islam dan kesejahteraan ummah dengan membantu pembinaan pusat-pusat komersil seperti bangunan perniagaan dan hotel-hotel wakaf. (Osman Sabran, 2002). Wakaf juga berupaya menjamin kecemerlangan sosial umat Islam dengan melaksanakan projek wakaf pendidikan serta mendirikan pusat-pusat perlindungan untuk anak yatim dan golongan yang memerlukan.

Dalam kajian ini, amalan wakaf di Negeri Kelantan didapati telah mengalami perkembangan yang agak baik sejak sebelum kemerdekaan sehinggalah ke hari ini. Walaubagaimanapun, ianya masih amat perlu kepada usaha penambahbaikan terutama dalam aspek untuk menggalakkan penyertaan masyarakat bagi melaksanakan amalan ini. Justeru, dalam usaha merencanakan perkembangan amalan wakaf di negeri ini, pihak Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) disarankan memperhebatkan kempen pendidikan wakaf dalam membangkitkan kesedaran masyarakat pelbagai peringkat mengenai kepentingan berwakaf. Bagi mencapai sasaran jangka pendek, usaha-usaha penerangan, promosi, penyebaran risalah penerangan dan kempen kesedaran perlu disasarkan kepada masyarakat awam supaya dapat sama-sama melaksanakan amalan wakaf. Selain daripada usaha penerangan mengenai wakaf yang telah dibuat menggunakan medium khutbah Jumaat, langkah-langkah promosi dengan menggunakan internet dan radio perlu dilaksanakan. Bagi

sasaran jangka panjang pula, MAIK boleh mengadakan kerjasama dengan pihak Kementerian Pelajaran dan juga pentadbir institusi-institusi pengajian tinggi untuk mengadakan program-program pendidikan wakaf kepada generasi muda di sekolah-sekolah dan IPT. MAIK juga perlu mempertingkatkan lagi aspek pengurusannya agar dapat membentuk sebuah pasukan yang mantap dan berkebolehan untuk menguruskan wakaf dengan lebih berkesan. Fungsi-fungsi pengurusan seperti perancangan, pengorganisasian, kepimpinan dan pengawalan perlu diaplikasikan dengan lebih menyeluruh. Di samping itu, prinsip-prinsip *'ubudiyah, mas'uliyah* dan *itqan* juga perlu diterapkan bagi memperkemas lagi jentera pengurusan wakaf MAIK.

Kajian ini juga telah menjelaskan bahawa perkembangan amalan wakaf di Kelantan mempunyai perkaitan yang signifikan dengan perkembangan wakaf di Timur Tengah. Pelaksanaan wakaf yang telah dipelopori oleh Kesultanan Kelantan dengan pembinaan rumah-rumah wakaf untuk para musafir dan penuntut ilmu merupakan tradisi yang diamalkan oleh pemerintah Islam di Timur Tengah, terutamanya pada zaman pemerintahan Kerajaan 'Uthmaniyyah di Turki. Namun begitu, skop kajian ini yang hanya terhad kepada sejarah dan latar belakang Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) sebagai agensi pengurus wakaf di Negeri Kelantan sahaja merupakan limitasi terhadap kajian dan perlu dikembangkan untuk meneliti sejarah dan latar belakang agensi-agensi pengurus wakaf di negeri-negeri lain juga.

RUJUKAN

- Abdul Hamid Mar Iman & Mohammad Tahir Sabit Mohammad. (2014). *Waqf Propert: Concept, Management, Development and Financing*. Johor Bharu: Penerbit UTM Press.
- Abdullah Alwi Hassan. (t.t.). Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan: Sumbangannya Terhadap Perkembangan Undang-Undang Islam di Kelantan. Dalam Mahmood Zuhdi Hj Abdul Majid, Abdul Razak Mahmood dan Nik Safiah Karim (Eds.), *Puri Kencana: Kecemerlangan Satu Abad Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan* (h. 75 - 145). Kota Bharu: Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan.
- Abdul Razak Mahmud. (t.t.). Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK): Sejarah Penubuhan dan Kegiatan Awalnya Sehingga 1925. Dalam Mahmood Zuhdi Hj Abdul Majid, Abdul Razak Mahmood dan Nik Safiah Karim (Eds.), *Puri Kencana: Kecemerlangan Satu Abad Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan* (h. 1 - 73). Kota Bharu: Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan.
- Abu Bakar Yang. (2016). Perkembangan Semasa Agenda Pemeraksanaan Wakaf di Negeri Selangor. *Seminar Wakaf Pendidikan Tinggi 2016*, Universiti Malaysia Kelantan (UMK), 15 Ogos 2016.
- al-Zarqa', Mustafa Ahmad. (1997). *Ahkam al-Awqaf*. 'Amman: Dar 'Ammar.
- Auni Haji Abdullah. (2005). *Tradisi Pemerintahan Islam & Kolonialisme dalam Sejarah Alam Melayu*. Kuala Lumpur: Darul Fikir.
- Hamidi Bin Abdul Ghani. (2013). Kertas Khas: Saham Wakaf Menurut Perspektif Islam; Ke Arah Pelaksanaannya Di Negeri Kelantan. *Jurnal KIAS, Bilangan VIII* (2013), h. 175 - 193.
- Jabatan Wakaf, Zakat dan Haji (JAWHAR). (2008). *Laporan Tahunan Jabatan Wakaf, Zakat dan Haji (JAWHAR) 2008*. Putrajaya: Jabatan Wakaf, Zakat dan Haji.
- Kamal Amran Kamaruddin. (2016). Perkembangan Semasa Agenda Pemeraksanaan Wakaf di Negeri Sembilan. *Seminar Wakaf Pendidikan Tinggi 2016*, Universiti Malaysia Kelantan (UMK), 15 Ogos 2016.

- Mahmood Zuhdi Abdul Majid. (1997). *Pengantar Undang-Undang Islam di Malaysia*. Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya.
- Mahmood Zuhdi Abdul Majid. (t.t.). Pentadbiran Fatwa Di Negeri Kelantan; Prestasi 100 Tahun di Bawah Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan. Dalam Mahmood Zuhdi Hj Abdul Majid, Abdul Razak Mahmood dan Nik Safiah Karim (Eds.), *Puri Kencana: Kecemerlangan Satu Abad Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan* (h. 752 - 822). Kota Bharu: Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan.
- Majlis Agama Islam dan Adat Melayu Perak, (2017). Diperolehi pada 12 Julai 2017 daripada <http://wakafperak.maiamp.gov.my/v1/>.
- Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK). (2017a). Diperoleh pada 24 April 2017 daripada <http://www.e-maik.my/portal/images/info/carta-maik-2017v1.jpg>.
- Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK). (2017b). Diperolehi pada 01 Januari 2017 daripada <https://waqaf.e-maik.my/v1/index.php/program-aktiviti-waqaf>.
- Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK). (2017c). Diperolehi pada 12 Julai 2017 daripada <https://waqaf.e-maik.my/v1/>.
- Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK). (2008). *Laporan Tahunan Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) 2008*. Kota Bharu: Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan.
- Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK). (2011). *Laporan Tahunan Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) 2011*. Kota Bharu: Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan.
- Mansor Jusoh. (t.t.). Peranan dan Sumbangan MAIK Dalam Perkembangan Ekonomi Negeri Kelantan. Dalam Mahmood Zuhdi Hj Abdul Majid, Abdul Razak Mahmood dan Nik Safiah Karim (Eds.), *Puri Kencana: Kecemerlangan Satu Abad Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan* (h. 699 - 749). Kota Bharu: Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan.
- Mohamad Hilmie Mat Daud & Mohd Zain Mubarak. (2017). Elemen Pengurusan Islam dalam Pentadbiran Wakaf; Kajian Awal Terhadap Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) dan Perbadanan Wakaf Selangor (PWS). *The 2017 UMK Postgraduate Colloquium*, Universiti Malaysia Kelantan, 20 Mei 2017.
- Mohamad Kamil, (t.t.). MAIK 100 Tahun; Peranannya Dalam Dakwah. Dalam Mahmood Zuhdi Hj Abdul Majid, Abdul Razak Mahmood dan Nik Safiah Karim (Eds.), *Puri Kencana: Kecemerlangan Satu Abad Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan* (h. 475 - 514). Kota Bharu: Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan.
- Mohammad Abdul Mannan. (2008). Beyond the Malaysian Twin Towers: Mobilization Efforts of Cash-Waqf Fund at Local, National and International Levels for Development of Social Infrastructure of the Islamic Ummah and Establishment of World Social Bank. *International Seminar on Awqaf 2008 – Awqaf: The Social and Economic Empowerment of the Ummah*, Persada Johor International Convention Centre, Johor Bharu, 11-12 Ogos 2008.
- Mohd Afandi Mat Rani, Baharuddin Sayin, Ahmad Zaki Abd Latiff, Amal Hayati Ishak & Razali Othman. (t.t.). *Transformasi Wakaf di Malaysia; Isu dan Cabaran*. Shah Alam: Institut Kajian Zakat Malaysia (IKaZ), Universiti Teknologi MARA (UiTM).
- Mohd Afandi Mat Rani. (2002). *Undang-undang Pentadbiran Harta Wakaf di Negeri Kelantan*, Disertasi Sarjana, Universiti Malaya.
- Mohd Hidayat Abd Rani. (2013). *Kajian Pelaksanaan Saham Wakaf di Majlis Agama Islam Selangor Menurut Perspektif Pengurusan Islam*, Disertasi Sarjana, Universiti Malaya.

- Murat Cicakza. (1995). Cash Waqf of Bursa, 1555-1823. *Journal of the Economic and Social History of The Orient (JESHO)*, 38 (3), h. 314-354.
- Nadiah Zulkiflee, Hairunnizam Wahid & Sanep Ahmad. (2015). Kesedaran Terhadap Wakaf Tunai: Kajian Di Besut, Terengganu. *Seminar Fiqh Semasa (SeFis) 2015*, Universiti Sains Islam Malaysia, 10 Jun 2015.
- Nik Abdul Aziz Haji Nik Hassan. (t.t.). Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan Dan Sejarah Pendidikannya di Kelantan; Suatu Analisa daripada Perspektif Islam. Dalam Mahmood Zuhdi Hj Abdul Majid, Abdul Razak Mahmood dan Nik Safiah Karim (Eds.), *Puri Kencana: Kecemerlangan Satu Abad Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan* (h. 425 - 473). Kota Bharu: Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan.
- Nik Rosnah Wan Abdullah. (t.t.). Pentadbiran Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan: Seratus Tahun di Bawah Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK). Dalam Mahmood Zuhdi Hj Abdul Majid, Abdul Razak Mahmood dan Nik Safiah Karim (Eds.), *Puri Kencana: Kecemerlangan Satu Abad Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan* (h. 148-206). Kota Bharu: Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan.
- Osman Sabran. (2002). *Pengurusan Harta Wakaf*. Skudai: Penerbit Universiti Teknologi Malaysia.
- Razali Othman. (2015). *Institusi Wakaf Sejarah dan Amalan Masakini*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Razali Othman, (2015b). *Wakaf Tunai: Sejarah, Amalan dan Cabaran Masa Kini*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Shakirah Mohamad. (2016a). Temubual Bersama Pegawai Wakaf Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) pada 23 November 2016.
- Shakirah Mohamad. (2016b). Hala Tuju dan Prospek Wakaf Pendidikan di Negeri Kelantan, *Seminar Wakaf Pendidikan Tinggi 2016*, Universiti Malaysia Kelantan (UMK), 15 Ogos 2016.
- Sharifah Zubaidah Syed Abdul Kader. (2016). Kerangka Undang-Undang Pengurusan Wakaf di Malaysia: Ke arah Keseragaman Undang-Undang, *Jurnal KANUN, Jld. 28, (Bil. 1, Januari 2016)*, h. 101-125.
- Siti Mashitoh Mahamood. (2006). *Waqf in Malaysia, Legal and Administrative Perspectives*, Kuala Lumpur: University of Malaya Press.
- Siti Mashitoh Mahamood. (2005). Undang-Undang Pentadbiran Harta Wakaf di Malaysia. Dalam Ahmad Hidayat Buang (Ed.), *Mahkamah Syariah di Malaysia; Pencapaian dan Cabaran* (h. 107-124). Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya.

SENARAI STATUT

Enakmen Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) Bil. 4/ 1994.
Perlembagaan Persekutuan.

PENULIS

Mohamad Hilmie bin Mat Daud merupakan pelajar pascasiswazah peringkat PhD dalam bidang agama dan kontemporari di Pusat Pengajian Bahasa dan Pembangunan Insaniah, Universiti Malaysia Kelantan (UMK).

Burhan bin Che Daud (PhD) merupakan pensyarah kanan di Jabatan Sains Kemanusiaan, Pusat Pengajian Bahasa dan Pembangunan Insaniah, Universiti Malaysia Kelantan. Bidang kepakaran beliau adalah Sejarah dan Historiografi Islam khususnya pada zaman pertengahan (medieval). Beliau juga berminat menyelidik dan menghasilkan penulisan berbentuk pensejarahan merentas bidang termasuk bidang falsafah, wakaf, ketamadunan dan kajian berkaitan alam Melayu.